

7. Іваноў Я. Я. Праблема ўласна лінгвістычнага вызначэння паняцця «афарызм» / Я. Я. Іваноў // Веснік Гродзенскага дзярж. ун-та імя Я. Купалы. Сер. 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2011. – № 1 (108). – С. 95–102.

8. Тесленко Е. Г. Контекстуально зависимые афористические высказывания в речи (на материале произведений У. Шекспира) / Е. Г. Тесленко // Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология. – 2013. – № 6. – С. 89–97.

9. Ivanov E. E. Etymology of English Proverbs / E. E. Ivanov, J. A. Petrushevskaja // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – 2015. – Vol. 8, No 5. – P. 864–872.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2017 р.

УДК 811.161.2'37

В. А. Городецька

КОНЦЕПТ «СТЕП» У РОМАНІ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО «ВЕРШНИКИ»

Городецька В. А. Концепт «Степ» у романі Юрія Яновського «Вершники».

У статті проаналізовано концепт «Степ», через який реалізується характеристика простору в романі Ю. Яновського «Вершники». Доведено визначальний вплив географічних і кліматичних чинників на формування національного характеру, мислення народу, його світосприйняття. Степ у національно-мовній картині світу асоціюється з безкінечністю, відкритістю, розлогістю, свободою, що впливають на формування споконвічного історичного досвіду українців. Представлено східні, центральні й південні регіони України, обмежені Чорним морем та Чумацьким Шляхом. Це Всесвіт життя народу, суворі і фантастична земля на чотирьох вітрах, яку відкрили для себе степовики в гармонії звуків, запахів, смаків, зорових образів, у відчутті невичерпності багатства рідної землі, неосяжності, п'янкості волі.

Ключові слова: антропологічна лінгвістика, лінгвокультурологія, концепт, національно-мовна картина світу.

Городецкая В. А. Концепт «Степь» в романе Юрия Яновского «Всадники».

В статье анализируется концепт «Степь», с помощью которого реализуется характеристика пространства в романе Ю. Яновского «Всадники». Доказывается определяющее влияние географических и климатических составляющих на формирование национального характера, мышления народа, его мировосприятия. Степь в национально-языковой картине мира ассоциируется в произведении с бесконечностью, открытостью, широтой, свободой, которые влияют на формирование извечного исторического опыта украинцев. Представлены восточные, центральные и южные регионы Украины, ограниченные Черным морем и Млечным Путем. Это Вселенная жизни народа, суровая и фантастическая земля на четырех ветрах, которую открыли для себя степовики в гармонии звуков, запахов, вкусовых и зрительных образов, в ощущении неисчерпаемости богатства родной земли, необозримости воли, опьянения ею.

Ключевые слова: антропологическая лингвистика, лингвокультурологія, концепт, национально-языковая картина мира.

Gorodetska V. A. The concept “Prairie” in the novel “Riders” (“Vershnyky”) by Yu. Yanovskyi.

The analysis of the concept “Prairie” is laid out in the article. The characteristic of space is realized through this concept in the novel “Riders” (“Vershnyky”) by Yu. Yanovskyi. The defining impact of geographical and climate factors on formation of national character, thinking of the nation and world perception is proved. Prairie in national and language picture of the world is associated in the work with infinity, openness, wideness, freedom, which have an effect on the formation of long-standing historical experience of Ukrainian people. East, central and southern regions of Ukraine are presented (nowadays Dnipropetrovsk, Donetsk, Zaporizhzhia, Kirovohrad, Mykolayiv, Odessa, Poltava, Kherson districts, Crimea) bound with the Black Sea and the Milky Way (Chumatskyi Shliakh). Infinity and eternity of great Ukrainian prairie is emphasized by boundlessness, immensity of space height and mystery: the Milky Way (Chumatskyi Shliakh), star patterns Pleiades (Volosozhar or Stozhary or Pleiady; also known as Baby-Zvizdy, Kvochka), Cynosure (Viz), Aquila (Divka z vidramy – the Ukrainian variant for Aquila). It is the universe of the nation, severe and fantastic land on four winds (maistros, grego, tramontane, whirlwind-spindle), which was discovered by the prairie people in the harmony of sounds, smells, tastes, visual objects, in the sense of inexhaustibility of native land wealth, immensity of freedom, heady freedom between blue towers of blue sky and fascinating, fantastic wild prairie, that became the first memory from childhood, motherland, where different events happened: tragic social storms of global level as prairie in winter or during storm, serene calm life of buckwheatseeders or fishermen as incandescent prairie that dings of heat and silence. Such a feeling of “crazy exaltation” has formed the national character of Ukrainian people during centuries and, maybe, it has affected historical fate of the nation.

Key words: anthropological linguistics, linguocultural studies, concept, national and language picture of the world.

У науковій лінгвістичній традиції «концепт» розглядають як центральне поняття антропологічного мовознавства та лінгвокультурології, оскільки воно пов’язане не тільки з лексичним значенням слова, але й з комплексом екстралінгвальних чинників, наприклад, з історичним досвідом як народу загалом, так і окремої людини зокрема. Концепт у такому сенсі можна вважати явищем мисленнєвим, у якому знаходить відображення весь багаж знань народу про те чи те поняття і яке зрозуміле носієві національної мови як частині мовного колективу, про що писали Д. Лихачов та С. Аскольдов-Алексєєв. Семантичний підхід до розуміння концепту представлений у працях Н. Арутюнової. Концепт як лінгвокультурологічне поняття витлумачується в наукових концепціях Ю. Степанова, Г. Вежбицької. Національно-мовна картина світу виявляється через концепти, що мають «ключовий» характер для розуміння духовності певного лінгвокультурного ареалу.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити визначальний вплив географічних і кліматичних чинників на формування національно-

мовної картини світу народу, національного характеру.

У романі Ю. Яновського «Вершники» представлено український степ як просторовий концепт твору в часовому вимірі 1919 року.

Степова природна зона в Україні, як відомо, розташована на півдні, центрі й сході країни (географічно – західна й центральна частина *Чорноморсько-Каспійського степу*, складової великого *Євразійського степу*). На думку вчених-географів, степова зона простягається із заходу на схід від *дельти Дунаю* до південних відрогів *Середньоросійської височини* на 1000 км, а на південь до *Азово-Чорноморського узбережжя* та *Кримських гір* майже на 500 км. Етнічно українські землі розташовані у степовій зоні приблизно на 300000 квадратних кілометрах, що становить майже 50% території всієї України. Степ став найважливішим чинником картини світу українців, що вплинув на формування характеру нації, її світоглядних принципів. Концепт «Степ» у національно-мовній картині світу асоціюється з безкінечністю, відкритістю, розлогістю, свободою і прихованою ворожістю, ураховуючи споконвічний історичний досвід.

Ю. Яновський окреслює в романі простір такими населеними пунктами, регіонами та водоймами (нині Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Херсонська обл., Крим), як:

– **Компаніївка** (нині селище міського типу в Україні, центр Компаніївського району Кіровоградської обл.): *Загони зітнулися на рівному степу під Компаніївкою* (с. 1);

– **Джарилгачьська затока**, **Дніпро**, **Каховка** (Херсонська обл.), **Мелітопольщина** (Запорізька обл.), **Крим**, **Перекоп** (історичне місто у Криму, знищене у 1920 році), **Чорне море**: *Перекопська рівнина починається за Дніпром, на південь від Каховки, смуга пісків тягнеться вздовж ріки з південного заходу, незайманий степ аж до Мелітопольщини, на півдні – Чорне море, і Джарилгачьська затока, і саме місто Перекоп на вузькому суходолі, що завжди правив за ворота до Криму* (с. 2);

– **Дофінівка** (нині – Новодофінівка, село в Україні, в Лиманському районі Одеської обл.): *Коло нашої Дофінівки море собі грає...* (с. 39);

– **Одеса**: *Хмарка одна кублилася на заході над близькою Одесою, і ніхто не сказав би, що в ній гримлять громи та заховано блискавки...* (с. 41);

– **Британи, Гола Пристань** (місто обласного значення в Херсонській обл.), **Джарилгацька коса, Збруївка** (село в Херсонській обл.), **Кардашин**, або Паланка (острів при впаданні річки Чайки в Кардашинський лиман поблизу села Солонці Олешківського району Херсонської обл.), **Очаків, Кінбурнська коса** (Очаківський район Миколаївської обл.), **Олешки** (у 1928–2016 рр. Цюрупинськ, місто в Херсонській обл.), **острів Тендра** (північна частина Чорного моря, біля берегів Херсонської обл.), **Херсон**: *Прадід Данило пив чарку, сонце заходило, не поспішаючи, морем пливла навантажена іхуна і тримала курс на захід – повз Джарилгацьку косу, острів Тендру, Кінбурнську косу й Очаків, пливучи на Збур'ївку, Голу Пристань, Кардашин чи Олешки, а може, й у самий Херсон, Британи, Каховку* (с. 3);

– **Кардашинський лиман** (озеро у Голопристанському районі Херсонської обл.): *Між Олешками і Голою Пристанню – Кардашинський лиман і Кардашин, в якому, за відомостями задніпровських баклажанників, білі не стояли, лише невеличкий пост* (с. 6);

– **Псло** (ліва притока Дніпра, басейн Чорного моря), **Сорочинці** (село в Миргородському районі Полтавської обл.), **Гадяч** (місто в Полтавській обл.): *Тоді мало бути більшовицьке повстання проти гетьмана і німців, хтось виказав, що воно почнеться й покотиться Пслем, а центр у Сорочинцях, до Гадяча, спалахне ціла округа* (с. 7);

– **Донбас**: *Легко там дихати, мов на передгір'ї стоїть Донбас, і двигить ціле пасмо гір від його трудового трепету* (с. 9);

– **Апостоново** (місто у Дніпропетровській обл.): *Десь біля Апостолова, після знаменитого бою з кіннотою генерала Бабієва, Чубенко їхав на червоній, як захід сонця, тачанці нового свого й найкращого кулеметника, коваля Максима* (с. 10);

– **Гуляйполе** (місто (з 1938) у Запорізькій обл.): *... потрапив нарешті до Севастополя, а звідти й до себе в Гуляйполе* (с. 10).

Безмежність, безкінечність великого українського степу підкреслено неозорістю, безмірністю космічної висоти та таємничості: *Чумацький Шлях*, власна назва галактики, у якій розташована наша Сонячна система, а також усі зорі, що ми бачимо неозброєним оком; *сузір'я Волосожар*, або *Стожари*, або *Пляди (Баби-Звізди, Квочка)* – зоряне скупчення в сузір'ї Тельця; одне із найпомітніших та найближчих до Землі розсіяних скупчень; *Віз*, сузір'я північної небесної півкулі, складається з семи великих зірок (Великий Віз) та 80 малих; *Дівка з відрами (сузір'я Орла)*, західна його частина лежить у східній

гілці Чумацького Шляху, південніше сузір'я Стріли: *І провалилася перед нею безодня. Купи зір на чорно-синьому небі, і Чумацький Шлях, зорі, як срібний пил, зорі, як рясні вогники, зеленаві й червоні, миготіли на безмірній височині, й коливалися в безмірній глибині Волосожар і Віз, і «Дівка з відрами», шаланда пливла сама в глибокій височині лиману, стиха хлюпали весла (с. 6); зоря Альдебаран, найяскравіша зоря в сузір'ї Тельця та одна з найяскравіших зір на нічному небі, через розташування в «голові» сузір'я Тельця та червоний колір зорю часто називають Бичаче око: ...вже все пішло геть, і тільки зоряне небо миготіло наді мною, чуже південне небо. От перед нами, командире, ледве проступає на тьмяно-блакитній високості червона зоря Альдебаран на сході, вона підноситиметься вище й вище, скоро все сузір'я, вісім видимих зір, проступить на потемнілому небі – гострим кутом, журавлиним ключем вічності (с. 10); сонце, погаслі сонця-решета, сковороди, жовті п'ятаки. І хочеться знати, куди падає сонце, кортить дійти рівним степом до краю землі й заглянути у прірву, де вже чимало назбиралося погаслих сонць, і як вони лежать на дні провалля – як решета, як сковороди чи як жовті п'ятаки? (с. 2). Межа степу – край землі, прірва. Степ – це наша галактика, наш Усесвіт, наша безодня.*

Степ у Ю. Яновського рівний, блискучий від сонця (...сонце проглянуло з-за хмар, заблищав навкруги **рівний степ**, і потроху підносилися слідом за хмарами блакитні везжі степового неба (с. 2); рівна, безмежна просторінь, гола рівнина, морська поверхня (**Рівна, безмежна просторінь** (як на масштаби двох людських ніг), **гола рівнина без ріки, без дерева, окремі села й хутори стоять рідко, сонце велике й пекуче котиться на небі і поринає за землю, мов за морську поверхню** (с. 2); дикий, поле бою, перший спогад дитинства (*Той дикий степ був **полем бою** на гранях багатьох епох, і це не заважало перекопській рівнині пишно зацвітати щовесни і вигоряти на літо, мокнути восени і замерзати на зиму, тоді по ній ходили люті й прокляті хуговії, а по селах плодилися степовики, і один із них народився в цьому степу, до Перекопа – п'ять годин ходи; і ріс серед степу, а його смалило сонце та обпікав вітер, і завше йому хотілося їсти, бо народився в бідній хаті, і **першим спогадом дитинства** був степ (с. 2); чарівна долина (*степ простелявся перед ним, як **чарівна долина**...*(с. 2); фантастичний (*Він ішов затишним селом і відчував на собі сонячне тепло, він босими ногами торкався лагідної землі, йому**

здалося, що він іде сам через **фантастичні степи**... (с. 8).

Уявні межі степу – це небо і море. Небо *не синє, як за Дніпром, а кольору ніжних блакитних перських шовків, небо Криму над степовим безмежжям* (с. 2); глибоке, із синім повітрям: *І степом можна йти безвісти і лягти на землю, прикласти вухо до землі – то тільки вмій прислухатися – шумить і гомонить, а коли лягти горілиць і вдивитися у глибоке небо, де плвуть хмарки на синьому повітрі, тоді здається, що сам летиш у небі, одірвавшись від землі, розсуваєш руками хмари, ростеш під синім повітрям і, вернувшись на землю, бачиш — скільки живих друзів у тебе в степу* (с. 2). На південному небі – блакитні вежі (... *спека й задуха упали на степ, і на обрії стояли блакитні вежі південного неба* (с. 40)). Море – із запахом вечірнього степу: ...*сутеніло над морем і на березі, хлопіт хвиль і запах неосяжного вечірнього степу* (с. 30); *море* замерзло на сотню метрів, на морі розходилися хвилі, на обрії вони були чорні з білими гривами, добігали до берега напроти вітру, вітер збивав з них білі шапки (с. 4). Власне степ – це дно моря, а небо й хмари – це синя морська вода й човники: *Наче дном моря посувався загін донбасівських партизанів, і здалося, що над соснами й над хмарами стелиться синя морська вода, і човники гойдаються під сонцем* (с. 9).

Широкий відкритий простір степу розривають вітри: *майстро* – південно-західний вітер (...*спечно було в степу коням і людям, з південного заходу намірився віяти майстро* (с. 40); і *дмухнув з південного заходу майстро, і стояли нерухомо бапти степового неба* (с. 40); «*Майстро* десь зірвався», – сказав *Оверко Половець і оглянув степ, обставлений блакитними вежам неба* (с. 41); *Половець прислухався до плескоту хвиль об камінці, «рокотить, невеличка заворушка буде на вісім балів, майстро зірвався десь із не наших гір* (с. 41); *грего* – континентальний північно-східний вітер, *nord-ost* (*На степу під Компаніївкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім віяв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовпи пилу, грего навів тривалого дощу, навіть зливи...*(с. 2); *трамонтан* – сильний північний вітер, який стає причиною раптового та значного пониження температури (*Трамонтан* дмухав з берега, був місяць січень чи лютий... (с. 4); *Одесу видко по другий бік морської затоки, це місто обдував трамонтан, воно височіло на березі, мов кістяк старої шхуни, з якої знято паруси, лагодять на неї мотор чи парову машину* (с. 4); *вихор-веретено, вихор-бойовище* (Здалеку *закружляв вихор, веретеном устав*

*догори, розквітнув під небом, вигнутий стовп пилу пройшов шляхом, затьмаривши сонце, перебіг баитан, прогув **бойовищем**...*(с. 42); *вітер (...звідки в цей день **вітер**, коли з Дніпра – риба ловитиметься, коли із степу – добре на бджоли, коли з низу – буде врожай* (с. 3).

Степ накривають шторми й бурі (*Степові пірати зчепилися бортами, і їх кружляв **шторм степу*** (с. 39); *вітрила дощів (Дощ напинав свої **вітрила**, над степом зрідка пробігав вітер, добрячий дощ пронизував землю* (с. 2); *І дощ, витрусивши безліч краплин, посунув свої хмари далі, збирав до себе всі випари і перешиковував хмаровище, відганяв хмарки тендітні, оболочки прозорі, залишаючи темних, плідних, дощовитих, надійну підпору й силу* (с. 2); *перший грім-будило (А перший **грім**, цей весняний **будило**, після нього земля розмерзається до краю...* (с. 3); *штормило (Коло берега кригу розбив штормок, а все показувало, що незабаром ревтиме й справжній **штормило**...*(с. 4).

Не степовикові важко зрозуміти, як можна вижити в рівній пустелі, особливо взимку (пор.: *Комусь, не степовикові, не зрозуміло, як живуть люди на голій, порожній рівнині...*(с. 2). Сувора степова картини уявляється, коли бачиш у січні та лютому замерзле море, чорні хвилі з білими гривами, схожими на степових коней (*Трамонтан дмухав з берега, був місяць **січень** чи **лютий**, море замерзло на сотню метрів, на морі розходилися хвилі, на обрії вони були **чорні з білими гривами*** (с. 4); *мокрі, густі, сірі зимові тумани з моря, холод з широкою, рівною зливою (Одеса переживала чергову **морську зиму**, вітри всіх напрямків не минали її, **тумани з моря** заходили часом – **мокрі, густі, сірі тумани**. От і тепер туман насунувся раптом з моря й закрив Одесу. Половчиха стояла нерухомо, обіч поралися коло шаланд на березі рибалки з артілі, море виштовхувало на землю шматки криги, **холод** проймав до кісток, трамонтан **дмухав широкою, рівною зливою**. Була надморська зима, зимовий туман, за його запоною гримів уже серед моря шторм, докочуючи хвилі дужчі й вищі, засвітився одеський маяк, смуги червоні й зелені, промені червоні й зелені* (с. 4).

Прекрасним і зміненим стає степ навесні, коли прокидається в березні зі свистом бабак (*І щороку **весна** приходила краща й дужча, починав її **бабак**, що прокидався на **Явдоху** до сходу сонця й свистів* (с. 3); *коли у квітні виставляли «подурілих від радості бджіл» (А на **теплого Олексі** сусіда виставляє з льоху **бджіл** на сонце, і вони як не подуріють з радості, вилізе тобі таке кволеньке з колоди, обігріється*

на сонці ї літає-літає, аж очі заболять на нього дивитися, і швидко цілі рої літають над пасікою... (с. 3); зацвітали білі берези, проліски, золотий горицвіт, пухнастий срібно-бузковий сон, біле плесо вишневих садів (Так у співах та в каторжній роботі кінчається **березень** і починається місяць **квітень**, коли все зацвітає – **біла береза** і **проліски**, **золотий горицвіт** та **пухнастий срібно-бузковий сон**. І вишневі сади стоять мрійні, білим плесом у нагрітому степу, іде дощ краплистий, збиваючи легенький тил і паруючи... (с. 3). Навіть хмари над Чорним морем нагадують «крайсвітній» вишневий розквітлий сад (І ось Данилко з прадідом Данилом вийшли з села, попростували в степ, просто на південь, перед ними розступилася голуба далина, вирости на південному обрії над далеким морем **прекучеряві хмарки**, мов **крайсвітній вишневий розквітлий сад** (с. 3). Обрамлює весняну картину степового пробудження рвучкий вітер із запахом озимини, іржанням коней, куванням зозулі (...був **вітер весняний, рвучкий**, він доносить часом запахи **озимини, іржання коней, кування зозулі** (с. 11).

Меланхолійно-суворий степ восени з рожевими туманами й холодними ночами (**Рожевий туман** оповивав **осінній степ**. Ніч була **холодна** (с. 10); осінніми хмарами й нескінченними ключами журавлів над холодною землею в жовтні (**Над перекопською рівниною летять гирилицями осінні хмари, журавлі – нескінченними ключами, холодна земля, степовий жовтень** (с. 12); недовговічним сонцем, морозним жовтнем, хрусткою сухою, мерзлою травою (**Перекопська рівнина починається за Дніпром, голе, чорне безмежжя – без ріки, без дерева, окремі села й хутори стоять рідко, неосяжні володіння Фальцфейна оточують з усіх боків, мов море – утлі острови. Сонце осіннє недовговічне, рідко показується з хмар, розкиданих, як віниччя, по небу. Кінець жовтня морозний, хрустить суха й замерзла трава. Весни дитинства – далеко, в солоній млі, на рожевих берегах** (с. 13); з гіркуватим осіннім повітрям (**Над ним – осінь і гіркувате осіннє повітря степу. Ні жайворонка в небі, ні чорногозу в траві, ящірки поснули в землі, цвіркунці позамерзали на смерть, і трави всі сухі, сонце не гріє, тільки високо під хмарами летять останні птахи в ірій, – осінь** (с. 13).

Буяння степу починається влітку, тільки тоді приходить усвідомлення, що це багаті та щедри землі, чарівні будь-якої пори року. На ньому влітку ростуть трави, квіти, ласощі, гостинці, їстівне зело, брандушки, молочайник, пасльон, дикий мак, неїстівні рослини,

наприклад, блекота, жаб'ячий мак (...*степ простелявся перед ним, як чарівна долина, на якій пахне **трава**, пахнуть **квіти**, навіть сонце пахне, як жовтий віск (ось візьміть лишеень потримайте на сонці руку й понюхайте її!)*). І скільки всіляких ласоців росте на степу, яких можна попоїсти, і потім приблукати до батька, що пасе ватагу панських овець, мов військо, а батько дасть шкоринку з хліба й маленьку цибулинку та солі до неї. На степу росте багато *їстівного зела*, треба лише знати, яке з нього можна їсти, щоб, *бува, **блекоти** не вхопити чи **жаб'ячого маку**, а різні там **брандушки**, або **козельці**, або **молочайник** (не той, що по толоці росте), або **пасльон** та **дикий мак**, – це все неабиякі ласоці, степові гостинці* (с. 2); цвіте липа (*Херсон – місто греків-вигнанців, чиновництва, рибалок; цвіте **липа** могутньо й задушливо над розпеченим каменем вулиць, сонце гріє по-південному, по-липневому, по-новому – в цей палючий дев'ятсот дев'ятнадцятий рік. Цвіте **липа** й пахне неймовірно, тече вулицями повною водою...*(с. 5); ...*цвіте **липа** так буйно й розкішно, що все місто плаває в задушливому мореві* (с. 5); *Херсон стоїть під липневою спекою дев'ятнадцятого року, його затопила **липа*** (с. 5), визрівають кавуни (*І підводили високих степовиків, і летіли їхні голови, як кавуни (а під ногами **баштан із кавунами**, і коні зупинялися коло них)* (с. 39); ростуть очерети в плавнях (...*сонце пече, запах липи повіває на плац, за Дніпром мріють **плавні** і Олешки, над ериками і Конкою зеленяться **очерети** й **верби*** (с. 5).

Літній степ переповнений солодкими та моторошними пахощами фіалок, смоли, води, верб, диму (*Вечір був прекрасної прозорості й липневої щедрості, у червні лили плідні дощі, і хоч хлібові це мало допомогло, проте **трави** та **бур'яни** розрослися без міри, гримів підземними водами дев'ятнадцятий рік. Вечори падали на Дніпро з усієї сили, вечори **фіалкові**, вечори **смоляні**, і запахи **води**, а по воді – боязких **нічних трав**, і **верб**, і **диму*** (с. 6). Людину переповнюють слухові та зорові образи жайворонків, орлів, черногузів-землемірів, ящірок, схожих на зелене цибулиння, ховрашків-свистунів, диких бджіл, цвіркунців-скрипалів (*І **жайворонок**, що загубився в небі, співаючи **жайворонисі**, і **орел**, що повис на вітрі, ледве ворушачи кінчиками крил, виглядає здобич, **чорногуз** бродить по траві, як землемір, **ящірка** перебігла обніжок – зелена, мов цибулиння, **дикі бджоли** гудуть за медом, **ховрашок** свистить, **цвіркунці** – одно пиляють у свої скрипки, наче сільський швець на весіллі* (с. 2); дзвонів, сурм хмар комарів (*Переїхали*

Дніпро ї попливли ериками, у плавнях **комарі** насіли **цілою хмарою**, низали, як хотіли А тим часом шаланда пройшла поза купою очерету й впливла на Кардашинський лиман; **Знову дзвеніли, бриніли, сурмили комарі, допікали, дошкуляли, діймали, жерли, гризли ар'єргард десантного флоту** (с. 6); крехтання жаб, хлюпання риби, шарудіння очерету (*Час наближався до півночі, бо комарів поменшало, лоцман вів шаланди через ерики... Кінськими Водами. **Крехтали жаби**, було парко, **шарудів очерет, хлюпала риба*** (с. 6); кураїв, перекотиполе (*Вітер котив **курай та перекотиполе*** (с. 14). Уся ця гармонія чуттєвих образів спричиняє безумну екзальтацію (*Згори, з міста, текли до води запахи вечірніх лип, солодкі, моторошні, – запахи **безумних екзальтацій*** (с. 6), нечуваний тембр природи (*Був **серпень нечуваного тембру*** (с. 39).

Дивний степ будь-якого часу доби. На світанку він втрачає кольори, стає страшним, тому що сіріє ніч, блякне небо, зникають зорі, шарудить вітерець, гойдається над водою пара (...і це значило, що не забариться й ранок. **Небо зблякло, зорі зникли, вітерець поширудів, загойдалася над водою пара, ніч посіріла** вся раптом, все стало **безбарвне й страшне** (с. 6). Ранок кублиться червоним клубком сонця; світло ллється з неба, а світанок персоніфікується і стає рожеворуким та голубооким, блукаючи чистими водами та верхівками верб (...уже був **світанок**. Він майнув від обр'ю до обр'ю, **рожеворукий, голубокий**, торкаючи вершки верб. Починався липневий ранок у плавнях і над Херсоном, беззвучно, без теми, без заспіву, світло лилося згори, наче з високого джерела. Вранішній туман куцями блукав по чистій воді...(с. 7). День у степу бездонний із синющим небом (**Бездонний день** клечальної суботи **горів і голубів** над селом, з лісу везли на возах клен-дерево, ліщину, дубове галуззя, терен, зелену траву, хати чепурили до клечальної неділі, подвір'я пахло в'ялою травою, прекрасне село стало ще милішим, воно прибралося в зело, завітчалосся клечанням, хати білі й суворі, двори увізнуті, чисті й затишні, і синюще небо лилося й лилося. Долиною під деревами ніжився прекрасноводий Псьол (с. 7); із високими, прозорими хмарами (*День минув у невідступному чеканні нападу білої сили, **хмари** були **високі, прозорі**, розметані вітром по всьому піднебессі* (с. 7). Удень тихо й спекотно, пахне житом (...земля дрижала від **тиші й спеки**,... кілька разів крикнув одуд, **пахли жита** (с. 8).

Отже, степ виявляється тим одвічним простором формування народного духу, національного мислення та сприйняття життя. Степ –

це Всесвіт, який простягся від південних, центральних та східних регіонів України до Чумацького Шляху та сузір'їв Зодіаку і який обмежений тільки Чорним морем і бездонним, як море, небом. На перший погляд, така земля схожа на безмірну пустелю, страшну й сувору, це край на чотирьох вітрах, у якому людині з інших географічних широт не зрозуміло, як вижити. А степовики, «*босі колумби*» (с. 6), відкрили їх для себе в гармонії звуків, запахів, смаків, зорових образів, у відчутті невичерпності багатства рідної землі, неосяжності волі, п'янкості свободи між блакитними вежами синього неба та чарівним, фантастичним диким полем, що стало і першим спогадом дитинства, і батьківщиною, де трапляються і трагічні соціальні бурі вселенського масштабу, як степ взимку або під час бур, і умиротворене спокійне життя гречкосіїв та рибалок, як розпечений до млості степ, що аж дзвенить від спеки й тиші. Таке відчуття «безумної екзальтації» сформувало протягом століть національний характер українців і, можливо, спричинило історичну долю народу.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской к-ры, 1998. – 896 с.
2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеев // Русская речь. Новая серия. – Л. : Academia, 1998. – С. 28–44.
3. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежицкая. – М. : Языки русской к-ры, 1999. – 780 с.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
6. Єрмоленко С. Я. Мова в культурі народу (план-проспект) / С. Я. Єрмоленко, Т. А. Харитонова, О. Б. Ткаченко, Г. М. Яворська, В. А. Ткаченко, А. М. Шамота // Мовознавство. – 1998. – № 4–5. – С. 3–17.
7. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / І. В. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39–46.
8. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре / С. Е. Никитина // Логический анализ языка : Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 117–123.
9. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1999. – С. 4–12.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. :

Языки русской к-ры, 1997. – 824 с.

12. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1993. – №6. – С. 3–13.

13. Яновський Ю. Вершники : [роман] [Електронний ресурс] / Ю. Яновський. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=53>

Стаття надійшла до редакції 06.10.2017 р.

УДК 811.161.2'27:81.23

Ю. В. Єловська

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТАБУ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ХВОРОБАМИ ЛЮДИНИ

Єловська Ю. В. Вербалізація табу, пов'язаних із хворобами людини.

У статті проаналізовано словесні та комунікативні табу, пов'язані з хворобами людини. Виявлено чинники, що сприяють виникненню таких заборон, та визначено способи заміщення табуйованих одиниць, якими послуговуються мовці. З'ясовано особливості функціонування таких табу на сучасному етапі, зокрема в міжособистісному спілкуванні. Акцентовано на тому, що табуізації підлягають як окремі номінації, так і обговорення хворобливого стану людини або її здоров'я загалом, частково забороненим стає спілкування на тему хвороб у певному колі осіб, однак сучасні тенденції в мовленнєвій практиці українців характеризуються процесами детабуізації цих пересторог.

Ключові слова: табу, заборона, мовець, комунікативна ситуація, евфемізм.

Еловская Ю. В. Вербализация табу, связанных с болезнями человека.

В статье анализируются словесные и коммуникативные табу, связанные с болезнями человека. Выявляются факторы, которые способствуют возникновению таких запретов, и определены способы замещения табуированных единиц, которые использует говорящий. Раскрываются особенности функционирования таких табу на современном этапе. Акцентируется внимание на том, что табуизации поддаются как отдельные номинации, так и обсуждение болезненного состояния человека или его здоровья вообще, частично запрещенным становится общение на тему болезней в определенном кругу лиц, однако современные тенденции в речевой практике украинцев характеризуются процессами детабуизации этих предостережений.

Ключевые слова: табу, запрет, говорящий, коммуникативная ситуация, эвфемизм.

Yelovska Yu. V. The verbalization of taboos associated with human illnesses.

The general tendency of modern linguistics is oriented towards the comprehensive analysis of language phenomena through the prism of a functional and pragmatic approach. It studies the functions of language units in their interaction with the conditions and tasks of communication. Scientific researches of recent decades are devoted to systematizing general theory principles of communication, the development of the term and methodology definitions, descriptive structures of the communicative act, etc. The main attention of recent researching is focused on describing the strategies and tactics of successful interpersonal and intercultural communication. It is important to investigate factors influencing a communicative act, in